

Robert Merle byl významný romanopisec, esejista a dramatik, ale také literární historik, překladatel a profesor anglické a americké literatury. Narodil se 29. srpna 1908 (některé prameny uvádějí datum 28. srpna) v alžírském městě Tébessa jako syn francouzských kolonistů. „*Můj otec byl kapitán, který v Alžírsku sloužil jako tlumočnick. Ostatním Francouzům se podobal jen málo. Znal arabskou literaturu a používal literární arabštinu. Mohl jít kamkoliv, a protože na Francouze ani fyzicky nevypadal, mohl si ho kdokoliv splést s Arabem...*“ tak vzpomínal Robert Merle na svého otce Felixe, francouzského důstojníka, který byl během první světové války poslán na frontu do tureckých Dardanel. V roce 1915 však onemocněl břišním tyfem a v září téhož roku zemřel v Marseille.

Robertova matka Eugenie se se svými třemi dětmi (Rogerem, Christiane a Robertem) přestěhovala v roce 1918 do Francie. Robert zde vystudoval filozofii a anglistiku. Jako středoškolský profesor byl zaměstnán na školách v Bordeaux, Marseille a Neuilly-sur-Seine. Když vypukla druhá světová válka, aktivně se do ní zapojil. V roce 1939 se stal styčným důstojníkem britské armády a podobně jako jeho otec tlumočil, ale nikoliv z arabštiny, ale z angličtiny. V roce 1940 byl v bitvě u Dunkerque zajat a tři roky prožil v německém zajetí (v táboře v Dortmundu a ve Východním Prusku). V červnu 1943 byl Merle ze zdravotních důvodů propuštěn domů, kde se delší dobu léčil. O rok později nastoupil jako odborný asistent na univerzitu v Rennes. Od roku 1949 působil jako profesor anglické a americké literatury – postupně vystřídal univerzity v Toulouse, Caen, Rouen, Alžíru a Nanterre. Stále více času věnoval také literární vědě a spisovatelské činnosti. Ve své tvorbě neskrýval levicové a především humanistické založení. Hledal kořeny lidského zla, jako jsou rasismus, nesnášenlivost, fanatismus, válka, společenský útlak a intriky.

Literárním nadáním vynikal Robert Merle již během školních let a za svou prvotinu považoval kandidátskou práci *Oscar Wilde. Appréciation d'une oeuvre et d'une destinée* z roku 1948, která vyšla i knižně pod názvem *Oscar Wilde*. Jeho první opravdovou knihou je ale román *Víkend na Zuydcoote* (1949), jenž zachycuje autorovy vlastní zážitky z bojů u Dunkerque a popisuje tragické události, k nimž došlo na břehu Lamanšského průlivu. Ústřední postava románu je spíše pasivním svědkem než aktivním účastníkem. Merle ukazuje válku ve vši hrůze, absurdnosti, syrovosti naturalistických scén. Vyjadřuje svůj odpor k ní a k jakémukoli násilí, jehož se lidé stávají nejen obětí, ale jsou i proti svému přesvědčení nuceni ho použít. Hotovou knihu poslal do nakladatelství Juillard, odkud ji velmi pohrdavě vrátili. Naštěstí se pak dostala do nakladatelství Gallimard, kde se líbila Raymondu Queneauovi a došlo k jejímu vydání. Román měl veliký úspěch a v roce 1949 získal prestižní cenu Prix Goncourt. Na motivy románu vznikl roku 1964 stejnojmenný film s Jean-Paulem Belmondem v hlavní roli.

V padesátých a šedesátých letech napsal Robert Merle několik dramát, která se však v podmínkách francouzského divadelního života neprosadila a k jejich zinscenování docházelo především v zahraničí. Z toho důvodu již Merle další hry nepublikoval a věnoval se především románové tvorbě. V českém překladu vyšly hry ve svazku *Dramata* (1966): *Flamineo* (1949), *Sisyfos a smrt* (1950), *Nový Sisyfos* (1958, česky uváděno pod názvem *V Korintu se už neumírá*), *Vláda žen* (1957) a *Spravedlnost v Miramaru* (1957).

Získání Goncourtovy ceny otevřelo Merlemu všechny dveře a jeho další román byl očekáván s velkou netrpělivostí. Kniha *Smrt je mým řemeslem*, jež vyšla v roce 1953, ale nebyla ve Francii přijata s velkým nadšením. Lidé už měli války dost a nechtěli o ní číst. Nechtěli o ní ani mluvit a na všechno se začalo zapomínat. To byl také hlavní důvod, proč Robert Merle knihu napsal. Všude jinde se setkala s obrovským úspěchem a byla přeložena do několika jazyků (ve světě byl ohlas na Merleho dílo velmi živý, často okamžitý a větší než ve Francii). Román je psychologickou studií „vzorného“ nacisty, velitele koncentračního tábora v Osvětimi Rudolfa Langa, jehož životní dráha vyústila v hromadné vraždění. Merle čerpal i z osobních zápisků skutečného velitele tábora Rudolfa Hösse a hledal odpověď na otázku, jak je možné, že se člověk může stát někým, kdo je schopen chladně, bez sebemenší výčitky svědomí organizovat masové vraždy a odmítat za ně jakoukoli odpovědnost. Jako autor se snažil zůstat objektivní a nechtěl se nechat unést rozhořčením a hrůzou, proto napsal knihu v ich-formě, což pro něj bylo velice obtížné. Potřeboval k tomu velkou odvahu, neboť se musel doslova ponořit do hrůzy, na kterou by raději zapomněl. Takto vyjádřil své pocity: „... *Je strašné, když se člověk začne chovat hůř než divé zvíře. Zvíře zabíjí, aby se nasytilo. Neničí všechno kolem sebe, jakmile utiší hlad, přestane zabíjet. Je naší povinností se snažit, aby se lidstvo už nikdy neocitlo tak hluboko.*“

Následovaly další knihy a další úspěchy Roberta Merleho. Ve velké románové alegorii *Ostrov* (1962), komponované jako drama o třech dějstvích, volně zpracoval historickou událost 18. století – vzpouru námořníků na anglické lodi *Bounty*. Zachytil zde osudy vzbuřenců z *Bounty*, vysazených na malém ostrůvku v Tichomoří. Kolem britských důstojníků, námořníků a domorodců rozehrál řadu konfliktů, jež všechny vyznívají v ostrou kritiku rasismu, kolonialismu a společenského útlaku vůbec. Svou až poněkud přímočarou alegoričnost Merle vyvážil ironickým tónem a exoticky dobrodružným rámcem. Nešlo mu jen o pobavení čtenáře, ale o to, aby jej přesvědčil o správnosti idejí, jež hlásá.

O zneužití zvířat k válečným účelům vypráví vědecko-satirický román *Až delfín promluví* (1967), jenž je řazen k žánru science-fiction. Sám autor své dílo nazval „politickou fikcí“ a shromáždil v něm nejen všechny dosavadní vědecké poznatky o delfínech, ale i nejnovější experimenty s výzkumem delfíního neobyčejně silně vyvinutého „radaru“. Podle Merleho by román nikdy nevznikl, kdyby neznal Čapkovu *Válku s mloky*. Zmiňuje to také v předmluvě knihy: „*Psal jsem svou knihu třicet let po Čapkovi a nemusel jsem jako on vymýšlet mořského savce nadaného rozumem*“

a schopného naučit se řeči lidí, protože věda od dob Čapkových postoupila a my teď už víme, že zvíře, o němž on snil, dnes existuje: je to delfín. I v tom se Čapek projevil jako prorok.“ Děj románu se odehrává na jednom vědeckém pracovišti na Floridě v letech 1970 až 1973. Tým profesora Sevilly se zabývá zkoumáním delfínů, snaží se je naučit mluvit a číst, což se nakonec podaří. Hrozí však reálné nebezpečí, že delfíni, milí a přátelští k lidem, budou proti nim zneužiti k dosažení válečných cílů. Dvojice delfínů Fa a Bi je pověřena úkolem dopravit atomovou nálož k americkému torpedoborci, kotvícímu v Tonkinském zálivu, a zničit jej. Incident má být připisán Číně a tím vyprovokovat třetí světovou válku. Delfíni se ale vrátí do soukromého delfinária profesora Sevilly a vše mu prozradí. Ten nakonec pochopí, že vědecká práce je jen zdánlivě nezávislá na politické moci v zemi, a stejně jako jeho mladší spolupracovník Michael se postaví na stranu pokrokových sil. Se svou ženou a delfíny se pak rozhodne uprchnout na Kubu. Ústředním tématem tohoto díla je otázka politické angažovanosti vědy a vědců. Kromě toho je však kniha jednou z nejuťipnějších satir na americký způsob života a myšlení. Podle předlohy románu byl natočen film nazvaný *Den delfína*, který měl světovou premiéru v prosinci 1973 a byl nominován na Oscara.

Závěr románu *Až delfín promluví* vyjadřuje politické sympatie Roberta Merleho, jenž několikrát navštívil Kubu (v roce 1962 tam pobýval společně se svou ženou) a podle vlastního prohlášení se do ní zamiloval: „... *Kuba je nádherná! Je to jeden z nejkrásnějších ostrovů na světě. A žijí na něm krásní lidé.*“ Již během prvního pobytu na „velkém ostrově“ se Merle rozhodl, že o komunistické Kubě a revolučním vůdci Fidelu Castrovi napíše knihu. Reportáž *Útok na kasárna* (1965) zachycuje národně osvobozenecý boj kubánského lidu proti španělské nadvládě. Autor čerpal z dostupných literárních dokumentů a především z rozhovorů, jež vedl s účastníky revoluce. Ve svém vyprávění se omezil zejména na první den útoku 26. červenec 1953, kdy Fidel Castro a jeho druhové zaútočili na Moncadova kasárna v Santiagu (útok byl odražen a jeho účastníci krutě potrestáni). Závěrečnou část knihy tvoří popis obhajoby Fidela Castra před soudem a v dodatcích jsou publikovány úryvky z jeho dopisů.

Univerzitní román *Za sklem* (1970) líčí skutečné události roku 1968, jejichž svědkem byl i spisovatel Robert Merle. Příběh se odehrává na univerzitě v Nanterre, kde vypukly studentské nepokoje. Kritika ve Francii i v socialistických zemích označila román za umělecky nejhodnotnější a současně nejobektivnější dílo vypovídající o těchto událostech a jejich příčinách.

V roce 1972 vyšel Merleho další románový počín *Malevil*, jehož děj je zasazen převážně do sedmdesátých let 20. století, ale končí o celá desetiletí později. Malevil je zámecká tvrz z 13. století, v jejímž sklepení přežije skupina sedmi kamarádů z dětství výbuch atomové bomby. Většina lidstva i živočichů přitom zahyne a ze sedmičlenné skupiny lidí, z nichž většinu tvoří muži, vznikne pod vedením Emanuela Comta komunita. Tato komunita se setkává s jinými přeživšími skupinkami, s některými naváže spolupráci, před jinými ale musí chránit sebe i svůj majetek. Lidé z komunity jsou

navíc nuceni řešit různé psychologické, sociologické, politické i náboženské otázky, které před ně klade civilizace navrácená do svého raného stadia. Román je možné srovnávat s Merleho *Ostrovem*. Zabývá se stejnými problémy, obdobná situace je však promítnuta do fiktivní budoucnosti místo do minulosti. Jde o rekonstrukci společenských vztahů a protikladů lidí, kteří ztratili veškerý kontakt s civilizací a musí si vybudovat všechno znovu od základů. *Malevil* se od *Ostrova* liší optimistickým závěrem, ale i tím, že příběh v něm není pojat jako alegorie, nýbrž jako společenská a charakterová studie jedné z mnoha možností budoucího vývoje. Na motivy románu vznikl v roce 1980 stejnojmenný vědeckofantastický film. Do nedaleké budoucnosti je umístěno i další románové sci-fi dílo Roberta Merleho nazvané *Muži pod ochranou* (1974), jehož děj se odehrává ve Spojených státech. Následkem viru „encefalitidy 16“ pozvolna vymírají muži v pohlavně zralém věku a vlády nad světem se ujímají ženy. Autor tímto dílem karikuje přepjatý, ničivý feminismus a různé stránky života tehdejší americké společnosti.

Méně známý román *Madrapur* vyšel v roce 1976. Merle v něm mistrovsky popisuje podivnou cestu letadlem. Poklidný let patnácti cestujících, jejichž cílem je Madrapur, naruší dvojice ozbrojených hinduistických fanatiků a zjištění, že je řízení letadla ovládáno ze země neznámou mystickou silou. Povahy cestujících jsou rozdílné a ovlivňují jejich chování ve vypjatých situacích. Jedno však mají společné – všichni se náhle ocitají pod tíhou osudu, který se před nimi pomalu otevírá.

O každodenním životě námořníků uzavřených pod vodou v jaderné ponorce s raketovými střelami vypráví kniha *Pro nás slunce nevychází*, která vyšla v roce 1986. Historický román *Idol* byl vydán o rok později a odehrává se v Římě v druhé polovině 16. století. Autor v něm objektivizuje osud krásné Viktorie Perettiové-Orsiniové. Prostřednictvím výpovědi dvaceti svědků popisuje její život, příhody a milostné avantýry. Románem *Výlučná vlastnost člověka* (1989) se Merle vrátil k problematice dorozumívání člověka a zvířete. Americký vědec Edmund Dale vychovává, společně se svou manželkou, šimpanzí samici Chloé. Naučí ji posunkovou řeč, kterou používají neslyšící, a Chloé je schopna aktivně komunikovat. Rodina ji miluje, problém s ní však mají obyvatelé blízkého městečka. Jak Chloé dospívá, začíná vnímat zvířecí instinkty a její fyzická síla i nekontrolovatelné výbuchy vzteku se postupně stávají vážným nebezpečím nejen pro členy rodiny. Stále častěji dochází ke konfliktům, jež vyvrcholí smrtí jednoho z obyvatel města i samotné Chloé. Román vyjadřuje autorovy sympatie ke zvířatům, řeší rozdílnost mezi člověkem a primátem a zároveň hledá odpověď na otázku: „Co je doopravdy výlučnou vlastností člověka?“

Od poloviny sedmdesátých let se Merle soustředil na své největší dílo, třináctidílnou ságu rodu Sioraků nazvanou *Fortune de France* (Osudy Francie). V češtině nese název *Dědictví otců* (podle prvního dílu, jenž vyšel v roce 1977). Děj se odehrává v pohnutých dobách francouzské historie, během náboženských válek 16. a 17. století, za vlády králů Františka I. až Ludvíka XIV. Autor zasadil do historických událostí příhody jednotlivých členů rodiny Sioraků. Vyprávění pojal humorně, užívá

archaicky zabarvený jazyk ve stylu dobových kronik a je historicky přesný. První cyklus tvoří romány: *Dědictví otců* (1977), *V rozpuku mládí* (1979), *Mé dobré město Paříž* (1980), *Vladař na scéně* (1982), *Horoucí láska* (1983) a *Svítání* (1985). Hlavním hrdinou a vypravěčem je venkovský šlechtic, lékař v královských službách Petr ze Sioraku, jenž je svědkem a do určité míry i strůjcem velkých historických událostí té doby. O dokonalý překlad všech šesti knih prvního cyklu se zasloužil Miroslav Drápal.

Druhý cyklus vznikl v letech 1991–2003 a tvoří jej romány *Ples u vévodkyně* (1991), *Mladičkový král* (1993), *Růže života* (1995), *Lilie a purpur* (1997), *Sláva a úskalí* (1999), *Spiknutí a úklady* (2001) a *Meč a lásky* (2003). Tato část historické ságy bývá často srovnávána s *Třemi mušketýry* od Alexandra Dumase. Vyprávění Roberta Merleho je však přesnější a napravuje historické omyly, které ve svém románovém díle zavedl A. Dumas (zejména velmi negativní obraz kardinála Richelieua i krále Ludvíka XIII.). Hlavním hrdinou a vypravěčem je Petr Emanuel, syn (levoboček) Petra ze Sioraku. Překlady druhého cyklu nejsou tak zdařilé jako překlady Miroslava Drápala, k čemuž zřejmě přispěla také kvalita originálu. Dějově jsou romány stejně barvitě a historicky poučné, některá místa však postrádají lehkost a švih předešlé série. V roce 2003 získal Merle za román *Meč a lásky* cenu Jeana Giona. Svou třináctidílnou ságou chtěl autor poukázat na tři věci: na životnost historického románu jako literárního druhu, chtěl zdůraznit, že se historická věda zabývá lidmi a událostmi a nespočívá jenom v učení o cyklech, modelech a statistice, a v neposlední řadě se snažil upozornit na půvab francouzského jazyka v době, kterou popisoval. Kromě psaní se Merle věnoval také překladům, vyznamenal se především jako překladatel děl J. Swifta a E. Caldwell.

Do vysokého věku si Robert Merle uchoval obdivuhodnou fyzickou i duševní zdatnost a stáří se téměř vůbec neprojevovalo na jeho psaní. Byl si toho vědom a byl za to vděčný: „*Myslím, že náš život je podmíněn prostředím, v němž vyrůstáme. Je ovšem také podmíněn dědičně. To je evidentní. Já jsem příklad toho, jak může být dědičnost dobrá. Je mi přes devadesát a pořád ještě jsem schopen pracovat, tvořit. To je věc dědičnosti, to je dar, kterého se mi dostalo...*“ Francouzský spisovatel, dramatik a literární historik Robert Merle byl třikrát ženatý a měl šest dětí. Zemřel 28. března 2004 ve věku 95 let na selhání srdce ve svém domě v La Malmaison u Paříže. Je pochován na hřbitově Aiguillon, kde odpočívá i jeho matka Eugénie Ollagnié. V roce 2008 vydal Pierre Merle biografii svého otce nazvanou *Robert Merle. Une vie de passions*.

(Zpracovala: Lenka Štolfová)